

Đạo đức trong một Thế giới Vô luân

Một cuộc khủng hoảng cũng giống như tấm gương soi. Nếu có đủ can đảm để nhìn vào đó, nó sẽ cho ta thấy chúng ta là ai với tư cách là những cá nhân và một xã hội. Sự tự mãn của các chính phủ, chính trị gia và các thể chế nhà nước đang phải trải qua bài kiểm tra khắc nghiệt của hiện thực. Mỗi chúng ta - với tư cách cá nhân, bạn bè, gia đình, hàng xóm hay cộng đồng - đều phải đối mặt với những thách thức mới mà đôi khi vô cùng khó khăn.

Đại dịch COVID-19 do virus corona gây ra là một trong những cuộc khủng hoảng kiểu đó. Các chính phủ thì sao? Một số đã chuẩn bị sẵn sàng: trang bị cho mình một hệ thống y tế cộng đồng vững chắc và dịch vụ chăm sóc sức khỏe miễn phí cho toàn dân. Trong khi đó thì tại Hoa Kỳ, hồi giữa tháng Hai - chỉ hai tuần sau khi Tổ chức Y tế Thế giới ban bố Tình trạng Khẩn cấp Y tế Công cộng Quốc tế đối với sự bùng nổ của virus corona, chính phủ của Tổng thống Trump đã thúc đẩy việc cắt giảm ngân sách cho các chương trình y tế cộng đồng nước này. Chính sách này bao gồm 25 triệu USD bị cắt giảm cho Văn phòng Chuẩn bị và Ứng phó với Sức khỏe Cộng đồng, cùng 85 triệu USD giảm thiểu cho Chương trình Bệnh truyền nhiễm mới nổi và bệnh Zoonotic. Khi COVID-19 đang hoành hành, các cơ quan y tế cộng đồng tại Ontario phải đối mặt với khả năng 27% chi tiêu dành cho y tế cộng đồng sẽ bị cắt giảm như chính quyền của Thủ hiến Ford đã công bố trong ngân sách của mình. (Mới đây, Ontario vừa tuyên bố tình trạng khẩn cấp và tạm hoãn chính sách cắt giảm này một cách muộn màng).

Khi các sự kiện báo hiệu một cuộc khủng hoảng cứ dồn dập đến, chúng ta thường bị phân tâm bởi những gì đang diễn ra mà quên tự hỏi tại sao. Thế nhưng chỉ câu hỏi tại sao mới giúp ta đứng đầu với những vấn đề đạo đức vẫn luôn soi sáng bản chất của của ta và của xã hội ta đang sống.

Điển hình là tại sao các công ty dược lại đang cạnh tranh nhau để sản xuất vắc-xin cho COVID-19? Tại sao thay vì giữ bí mật những nghiên cứu của mình, các nhà khoa học trên thế giới không hợp tác, chia sẻ thông tin và phổ cập những kết quả đó một cách miễn phí? Tại sao câu hỏi này chưa bao giờ được đặt ra tại những buổi đàm luận công cộng? Có vẻ như ta đã luôn mặc định rằng mục tiêu của các công trình khoa học, trên tất cả các mục đích cao cả khác, là để kiếm lời. Các quan chức Hoa Kỳ đã cảnh báo rằng vắc-xin cho COVID-19 có khả năng sẽ không có sẵn cho tất cả công dân Mỹ, chứ đừng nói đến những quốc gia nghèo hơn, bởi vì nó sẽ “quá đắt đỏ”.

Chúng ta đang tiến hóa lùi.

Trong vòng 100 năm trở lại đây, dịch bệnh tồi tệ nhất càn quét Canada và Hoa Kỳ là dịch bại liệt. Tại Canada, giữa năm 1949 và 1954, ước tính có 10.000 người đã bị liệt bởi dịch này. Riêng năm 1954 đã có 9.000 ca nhiễm và gần 500 người chết. Hoa Kỳ vào năm 1952 có 58.000 ca, dẫn đến 3.135 cái chết và 21.269 người bị liệt vĩnh viễn. Cơ ác mộng mang tên bại liệt chấm dứt khi Jonas Salk phát triển thành công vắc-xin chống bại liệt đầu tiên vào năm 1955. Nhưng không hề có một tấm bằng phát minh cho nghiên cứu này. Salk đã từ chối đăng ký sáng chế: ông muốn vắc-xin trở nên miễn phí cho tất cả mọi người.

Salk đã nối gót Fredrick Banting, Charles Best và James Colip - những nhà khoa học khám phá ra insulin. Dù đăng ký phát minh của mình, những nhà khoa học này đã bán tấm bằng này cho Đại học Toronto với giá chỉ 1 USD. Họ tuyên bố không muốn kiếm lợi từ một nghiên cứu vì lợi ích chung.

Thật khó có thể tưởng tượng hành động của Salk và Banting sẽ xảy ra trong xã hội bây giờ. Có vẻ như chủ nghĩa tư bản đã thành công trong việc khiến ta chấp nhận các hành vi được những tập đoàn tham gia vào với quy mô tập thể. Những hành vi mà, nếu đánh giá trên quy chuẩn cá nhân, hầu hết chúng ta sẽ không dám làm vì cho là chúng vô đạo đức.

Thực tế là ngay cả trong những thời khắc khó khăn, các cá nhân, bạn bè và cộng đồng vẫn luôn tiếp tục giúp đỡ lẫn nhau. Các mạng lưới tương trợ không chính thức liên tục được hình thành trong hầu

hết các cuộc khủng hoảng. Trên cả những tít báo về các biện pháp khẩn chống COVID-19, trên cả những xã hội đang “đóng cửa” và trên cả những phương pháp “cách ly xã hội”, có vô số câu chuyện về những con người vẫn luôn dang tay ra cho những người đang tìm kiếm sự giúp đỡ.

Thế nhưng chính chủ nghĩa tư bản đã xúi giục ta rằng sự ích kỷ là đúng đắn và không thể tránh khỏi. Nó khắc sâu vào những giá trị đạo đức của ta một ảo ảnh phi luân lý là không có gì đáng giá hơn việc kiếm thật nhiều tiền. Răng lòng tham là tốt. Răng bóc lột người khác, hủy hoại hành tinh, ép buộc người ta sống một cuộc đời nghèo túng và đau khổ đều tốt, miễn là kiếm được tiền. Chủ nghĩa tư bản đang kết tội những tự vấn đạo đức của lương tâm.

Mặc dù có một vài người (thực tế là rất nhiều người) đã bị đồng hóa bởi thái độ này, hầu hết chúng ta không hành động như vậy trong cuộc sống hằng ngày. Đơn giản là bởi chúng ta cần nhau, và xã hội sẽ không thể tồn tại nếu mọi người chỉ chăm chăm kiếm lời. Là những thực thể xã hội, chúng ta sống sót và phát triển nhờ vào những mối quan hệ mà ta xây dựng trên cơ sở của sự hợp tác, hỗ trợ và tin tưởng lẫn nhau.

Sự thật này là hiện thân của một nguyên lý đạo đức mang tên Luật Vàng (Golden Rule). Những phiên bản của Luật Vàng mà chúng ta thường nghe nói tới xuất hiện trong nhiều tôn giáo khác nhau (minh họa trong poster Luật Vàng bên dưới). Việc Luật Vàng được thai nghén bởi rất nhiều nền văn hóa lâu đời là minh chứng cho việc nó là một phần không thể tách rời trong bản chất con người.

Nếu tất cả mọi người, hay kể cả khi chỉ là hầu hết mọi người, không thể nhận ra rằng ai trong số chúng ta cũng đều xứng đáng được tôn trọng và được thỏa mãn thì chúng ta, với tư cách là một giống loài xã hội, đã không thể tồn tại. Tuy nhiên, nếu việc đối xử với mọi người như cái cách mà ta muốn được đối xử là một phản xạ tự nhiên thì ta đã không cần đến Luật Vàng. Chúng ta không cần một bộ luật bắt chúng ta phải thờ. Chúng ta cứ thế mà làm thôi.

Sự tồn tại của Luật Vàng nhắc nhở ta rằng: loài người không hoàn hảo và đầy mâu thuẫn. Ngay cả khi ta biết cái gì là nên làm, đôi khi ta vẫn bỏ sót và luôn cần phải được nhắc nhở hay bị buộc chịu trách nhiệm. Đó là lý do tại sao khi bình luận về Luật Vàng, người ta thường nhấn mạnh đến lòng trắc ẩn, sự vị tha và cơ hội thứ hai - bởi họ nhận ra rằng có những lúc chúng ta cần tha thứ, và cũng có những lúc chúng ta cần được tha thứ.

Nhưng đồng thời, không có một quy tắc nào - dù sâu sắc đến đâu - có thể thay thế cho tư duy phê phán của con người trong cuộc sống hằng ngày. Đơn cử là ít ai trong số chúng ta sẽ khuyên một người phụ nữ đang bị bạo hành nên quay trở lại với người tình bạo lực của cô ấy và cho anh ta một cơ hội thứ hai, hay thứ ba, hay thứ tư, thứ năm. Đôi khi giận dữ lại là một phản ứng lành mạnh hơn việc lờ đi và giả bộ làm thình.

Thực tế là trong những trường hợp khi đối mặt với sự phức tạp của cuộc sống, ta phải giữ cho mình một cái đầu lạnh và nhớ lại câu châm ngôn của George Bernard Shaw: “Luật Vàng là không có luật vàng nào cả”.

Bản thân Luật Vàng cũng không chỉ cho ta cách đương đầu với những người có quyền lực nhằm vào chúng ta, đặc biệt là khi những quyền lực đó được sử dụng cho mục đích đàn áp. Để đương đầu với họ, chúng ta cần dựa vào một bản năng nữa của loài người: sự thúc đẩy con người đoàn kết lại và tương trợ nhau trong cuộc chiến giành công lý. Đúng như Cornell West đã tuyên bố: “Công lý là tình yêu được biểu hiện bởi một tập thể”.

Sự bùng phát của virus corona là một trong những cuộc khủng hoảng đủ sức để bắt chúng ta nhìn xa hơn những mối quan tâm trước mắt mà tự hỏi bản thân rằng mình muốn sống trong một thế giới như thế nào. Và chúng ta cũng không còn nhiều thời gian: biến đổi khí hậu sẽ khiến đại dịch này chỉ như một chuyến đi dã ngoại.

Nhưng chắc chắn là chúng ta vẫn còn thời gian bởi rất nhiều người trong số chúng ta hiện đang tạm dừng cuộc sống của mình. Hãy cố gắng sử dụng quỹ thời gian đó một cách có ích.

Có nhiều việc chúng ta có thể làm để giúp ngay cả khi đang phải tự cách ly như là quyên góp tiền. Nhiều người đang phải đối mặt với virus này hay những thảm họa y tế khác như là dịch sốt rét (cần bệnh lấy đi mạng sống của 3.000 trẻ em mỗi ngày). Và họ đang ở trong tình trạng tồi tệ hơn chúng ta rất nhiều. Hãy nghĩ đến những quốc gia như Yemen, Gaza, Congo. Venezuela và Iran đang phải oằn mình ứng phó với đại dịch trong khi Hoa Kỳ lại đang thắt chặt các biện pháp trừng phạt lên nguồn cung y tế và trợ cấp nhân đạo của những nước này.

Thế giới cần chúng ta chủ động đoàn kết.

Hãy giúp người khác. Và hãy bảo vệ sức khỏe của mình!

Ulli Diemer

Ulli Diemer là tác giả và chuyên viên lưu trữ tại Toronto, Canada